

Middelalderlige hustomter ved Odense Å

Af Lars P. Pedersen

1. Undersøgelsens baggrund

Odenses middelalderlige bykerne har ligget, hvor byens nuværende centrum er placeret, dvs. langs med akse Vestergade, Fisketorvet, Overgade. Denne bykerne ligger på et plateau, som mod syd begrænses af Odense Ådal og mod nord af en mindre lavning ned mod det lille vandløb »Rosenbækken«.

I forbindelse med nedrivningen af de to bygninger Albani Torv 2 og 3, Industripalæet og en mindre bygning, som rummede et værtshus, fik Odense Bys Museer i perioden 1980-83 lejlighed til at foretage en række udgravninger i denne middelalderbyens sydlige udkant, og det må afgjort fremhæves, at uden Kreditforeningen Danmarks interesse for projektet ville det have været vanskeligt at nå frem til så tilfredsstillende resultater, som tilfældet blev.

Hovedformålet med disse udgravninger var at finde rester af den i 1500-årene nedrevne *Albani Kirke* (1), men udgravningerne gav også lejlighed til at klarlægge de omgivende topografiske forhold, således som disse har taget sig ud i middelalderen.

Denne i det følgende omtalte del af undersøgelserne havde først og fremmest karakter af lange søgegrøfter og mindre prøvehuller. Kun et sted – nemlig i baghaven til huset Albani Torv 2 – kunne udlægges et større udgravningsfelt, og her fandtes to middelalderlige hustomter.

Hernede viste det sig også, at terrænet ned mod åen

ikke altid har haft det jævne fald, som i dag kan ses i Eventyrhaven lige ved siden af.

Nærmest åen har der således i oldtid-vikingetid og tidlig middelalder ligget lave enge, som mod nord var afgrænset af en temmelig stejl 2 meter høj bakke-skrænt. Ovenfor denne skrænt har terrænet haft et jævnt, men dog noget kraftigere fald, end tilfældet er i dag.

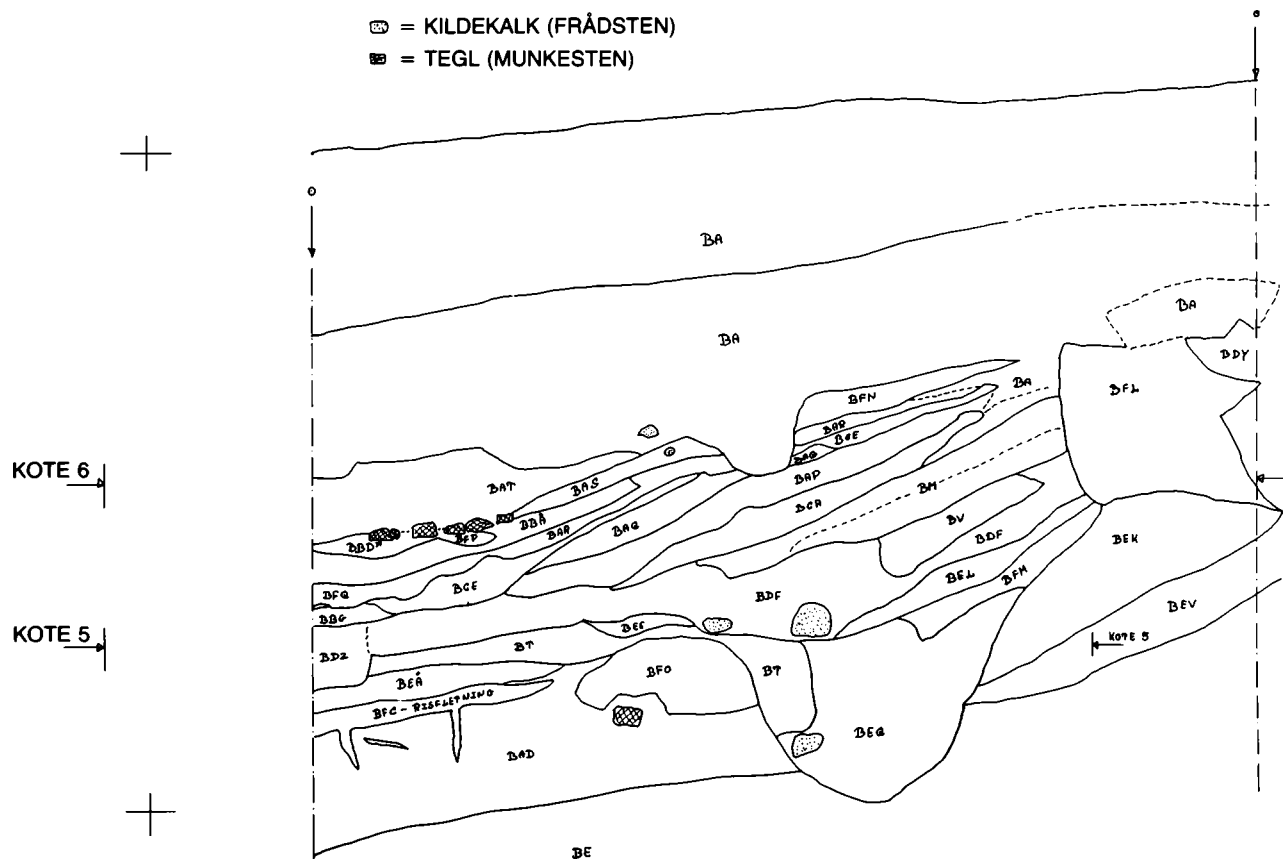
2. Ældre aktivitetsspor

Undergrunden, der blev afdækket ved undersøgelserne lå øverst i kote 7,60, svagt faldende de næste 10 m sydover til kote 7,10, hvorefter den over de næste 5 m, som nævnt fik karakter af en terrasseskrænt, med fald til kote ca. 5.

Nord for skrænten, på det højere liggende plateau, afdækkedes en del gruber gravet ned i undergrunden. Alle gruber indeholdt teglstumper i fylden, og en enkelt grube desuden trækul og jernslagge. Daterende materiale mangler i alle gruberne.

Neden for skrænten, på den lavere terrasse, var den oprindelige muldoverflade bevaret. Laget var ca. ½-¾ m tykt, og de nedre dele kan være vandafsat. I hvert fald må laget, da det dannede overflade, have fremtrådt som en fugtig eng umiddelbart ned mod åen. Muldhorisonten blev afgravet i 15 cm stik, nummeregnet 1-5.

Stik 1 indeholdt relativt hårdt brændt østersøkera-

mik, blandet med teglstumper. Under stik 1 fandtes ingen tegl, men keramikken var blødere brændt, og i stik 4 fandtes kun groft, meget blødt brændt østersøkeramik. Laget indeholdt desuden mange dyreknogler og i stik 5 også flintafslag.

I området påvist desuden et par grøfter, den ene med retning ØV, og den anden med retning NS. De to grøfter mødtes i feltets sydvest-hjørne, men det var

ikke muligt at konstatere, om de var anlagt samtidig. Fylden i de omtalte grøfter bestod af bygningsaffald fra teglstensbyggeri, blandet med noget formuldet træ, formodentlig kvas. I den ene fandtes i fylden mange små trekantet tilskårne gulvfliser af tegl.

Der blev ikke fundet bygninger i forbindelse med muldhorisonten og grøfterne, men i vestkanten af NS-grøften var bevaret et risflettet gærde (smlg. fig. 2).

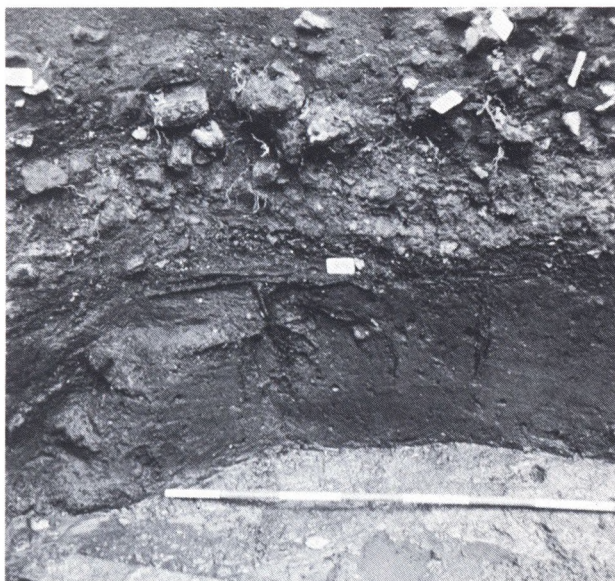

Fig. 2. Risfletningen i vestenden af den nord-sydgående skelgrøft.

Grøfterne var formodentlig fyldt op sammen med udlæggelsen af et afretningslag, som udgør den øvre del af en hel række planeringslag, udlagt i forbindelse med opførelsen af et bulhus.

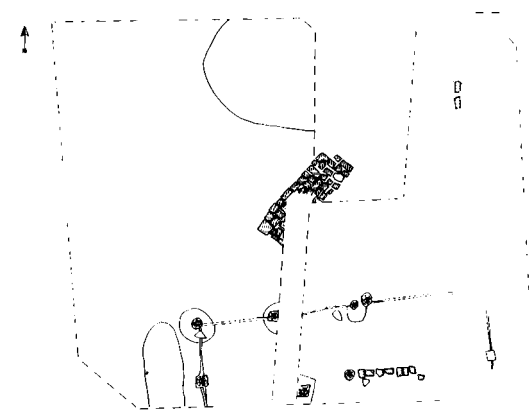
3. Tomt efter bulbygget hus

Af dette hus blev fundet øst-, vest- og nordvæg med 6 bevarede meget forvuldede stolper og den nederste række bulplanker, smlg. fig. 3. Huset var bygget ud over den opfyldte ØV-grøft, men ikke i den første fase over NS-grøften. Huset er senere udvidet med et ekstra rum mod vest, henover den sidstnævnte tilfyldte grøft.

Husets østligste rum var forsynet med en oval lerklinet ovn, med et munkestens røgaftræk (?) i østenden (fig. 4 og 5). Nord for, og i første bygningsfase også

102/207

110/207

Signatur
Kildekalk
Tegl
Stolpe

Fig. 3. Grundplan af hus 1. Hjørne- og vægstolper samt den nederste bulplanke er bevaret.

vest for huset, lå en gårdsplads brolagt med genanvendte munkesten, marksten og enkelte frådsten. Over denne brolægning lå et affalds-lag, bestående af gråsort humøst sand med mange skår af gråbrændte kuglepotter og glaserede og uglaserede kandeskår og mange dyreknogler. Gårdsbrolægningen er på et tidspunkt blevet fornyet, henover affaldslaget, med en nylægning af genanvendte munkesten.

Tre af stolperne fra bulhuset er på »Skalk«s dendrokronologiske laboratorium blevet dateret til årene omkr. 1292. På dette tidspunkt har byggeriet af vestenden på den nærliggende, gotiske St. Knuds kirke og nedbrydningen af den ældre, romanske frådstensdomkirke været i fuld gang. Iflg. en bygningsindskrift på kirken har vestenden stået færdig i 1301.

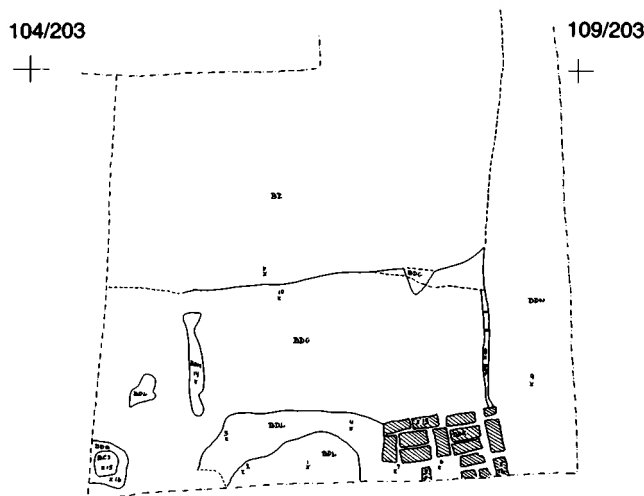

Fig. 4. Grundplan af hus 1. BDL er ovenn, BDG er lerguld.

De store mængder teglbyggeaffald i og under byggeniveauet og i de ovennævnte grøfter stammer da formentlig fra dette byggeri, mens de små gulvfliser i NS-grøften og frådsten, sikkert stammer fra den ældre kirke (2).

Vi kan altså konstatere, at der er sket en bevidst opfyldning/byggemodning med forhåndenværende bygningsaffald på det lave, formentlig temmelig fugtige engareal ned mod åen, og hvor anvendelsen af bygningsaffaldet her måske kan betyde, at St. Knuds Kloster allerede i 1200-årene har ejet grunden.

I et låsebrev på St. Knuds Klosters ejendomme, dateret 24.9.1537 nævnes i hvert fald, at klosteret ejer grunde i et område begrænset af et stræde syd for Albani kirkegård og åen mellem klosteret og bispegården. (Rettertings domme II s. 487-90).

Fig. 5. Ovenn i hus 1 set fra vest. Munkestenene bag ovenn kan være det nederste af et røgaftræk.

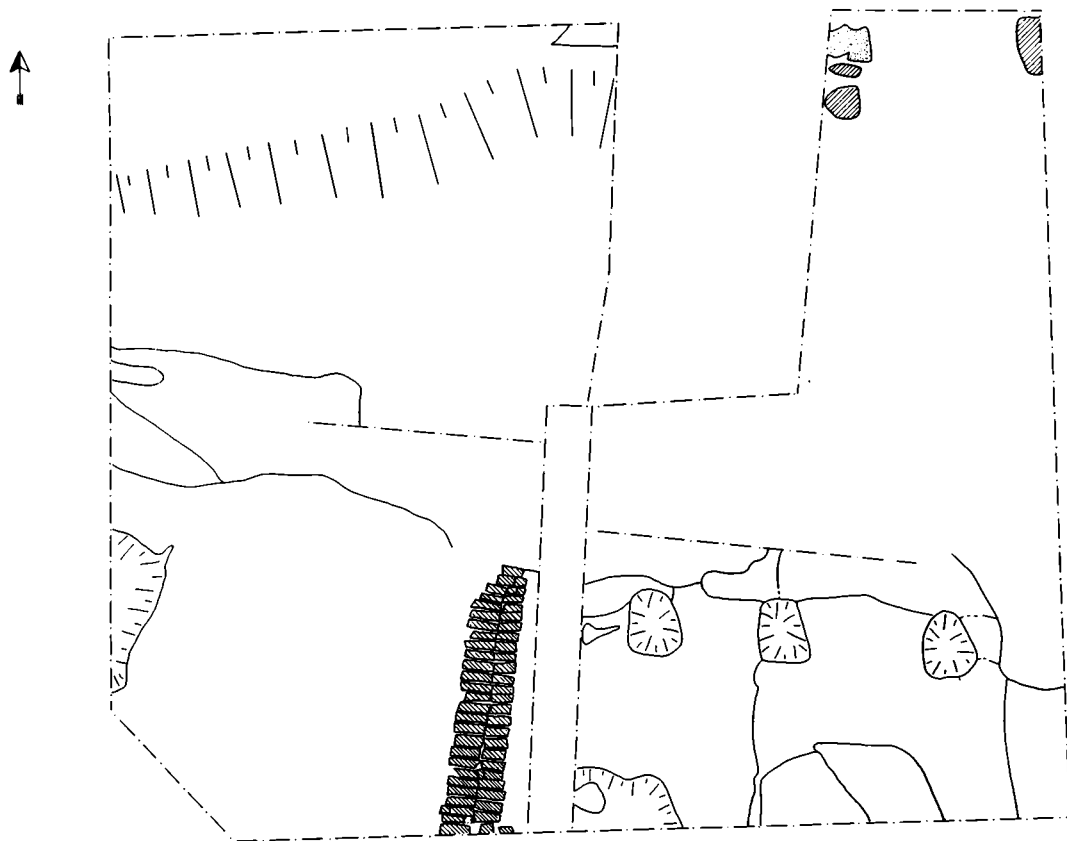
4. Tomt efter syldet klineværkshus

Bulhuset er på et ukendt tidspunkt, formentlig i 1300-årene revet ned og grunden atter planeret med byggeaffald. Ovenpå dette lag byggedes et lerklinet hus med en lidt anden orientering i ØV-retningen end det underliggende bulhus.

Huset havde 3 rum og hvilede på en syld af store marksten, som var taget op ved nedbrydningen, men 3 af stenene havde efterladt tydelige aftryk i jorden (smlg. fig. 6). Mellem midterrummet og husets vestlige rum har stået en skillevæg på en høj syld bestående af to skifter genanvendte munkesten, lagt på smalsiden i ler. Mellem midterrummet og det østligste rum har

100/207 +

+ 110/207

Signatur

Kildekalk

⌘ Natursten

⌘ Tegl

⌘ Faldende niveau

Fig. 6. Grundplan af hus 2. De tre huller er aftryk af store flade syldesten.

skillevæggen hvilet på en mindre syld lagt af genanvendte munkesten, som på et tidspunkt er udskiftet med endnu en munkestenssyld.

Huset havde oprindelig lergulv, der lå i niveau med underkanten af det nederste skifte i den føromtalte teglstenssyld, men opfyldslagene under huset er efterhånden sunket sammen, hvilket flere gange har ført til sætninger i såvel gulvene, som i munkestenssylden, hvis øverste skifte er gledet ud mod vest. Således befandt det øverste lergulv sig, som følge af de gentagne pålægninger af nye gulve, i niveau med overkanten af stenene i det øverste munkestensskifte.

Der fandtes over det øverste lergulv rester af et sidste gulv, lagt i genanvendte munkesten blandet med marksten og enkelte frådsten, og på dette gulv fremdroges desuden resten af et ildsted, i sin tid opført af ler på gulvets sten.

Over hustomten lå ca. 2 meter byggeaffald og opfyld fra nyere tid, men hvor det store islæt af byggeaffald og genanvendt materiale i selve huset tyder på, at dettes anvendelsesperiode ligger før årene omkr. 1450, da domkirken stod færdigbygget.

Det vides iøvrigt ikke, hvor længe huset har været i funktion. Alle hidtil bestemte mønter fra de to hustomter er borgerkrigsmønter fra perioden 1240-1340, hvilket næppe siger ret meget, og der blev heller ikke i nogen af husene fundet spor af håndværk eller andet, som har kunnet give oplysninger om beboernes erhverv.

Noter

1. Resultatet af de i 1980-83 gennemførte undersøgelser af Albani kirketomt m.m. er publiceret ved E. Arentoft, V. Brandt og F. Grandt Nielsen i *Albani Kirke og Torv*, Odense 1985, og skal derfor ikke omtales nærmere her. Men nogle aspekter af bygningshistorien bør måske opridses:

Kirken nævnes første gang i forbindelse med drabet på Knud den Hellige 1086, som iflg. overleveringen fandt sted inde i kirken. Denne kirke omtales som en *trækirke*.

Ved reformationen omtales Albani Kirke som en *bygfældig stenkirke*. I 1542 fik bystyret tilladelse af Chr. III til at lade kirken nedbryde og anvende byggematerialerne til opførelse af lejeboder og »byens almindelige forbedring«. Dog skulle tårnet blive stående »at hænge byens stormklokke udi«. Kirkegården skulle udlægges til torveplads (brev af 24.6. 1542, Danske Kancelli Registranter s. 234).

I 1558 fik prioren i St. Knuds Kloster kongelig befaling til at lade nedrive Albani tårn og bruge materialerne til opførelse af et tårn på St. Knuds Kirke (det nuværende) (brev af 19.11. 1558, Kancelliets brevbøger 1556-60, s. 222).

På Braunius' prospekt af Odense fra 1593 findes lidt nordøst for St. Knuds Kirke indtegnet en bygning, som kaldes »St. Albani Kirke«, med tilføjelsen »der er faldet sammen af ælde«. Gengivelsen af denne kirke er formodentlig blot en signatur, som skal betyde »stor bygning«. Der medtages næppe detaljer fra den formodentlig i 1593 helt forsvundne kirke.

2. *St. Knuds Kirke* nævnes som domkirke første gang i 1136 og må derfor senest dette år have overtaget denne funktion fra Albani Kirke, der indtil reformationen fungerede videre som almindelig sognekirke.

Udgravninger foretaget af Nationalmuseet ved arkitekt C. G. Schultz, 1946-47 i St. Knuds Kirke, viste, at der under den nuværende domkirke findes rester af en ældre rådstenskirke med krypt. Det må være denne kirke, Ælnoth i 1120-erne omtalte som ny.